

K a p. 1.

Rommerrigets Beboere.

3. INNDELING.

Beboerne af Romerriget (*imperium Romanum*) inddeles i Frie, *liberi*, og Slaver, *servi*. De Frie inddeles atter i *cives*, Borgere, og *peregrini* (i den ældste Tid *hostes*), Fremmede. Borgersamfundet hedder *populus* (*populus Romanus Quirites*) eller *civitas*. For de Fremmede (især udenfor Italien) bruges i senere Tid ogsaa ofte Udtrykket *nationes exterae*, naar de tænkes som ordnede Samfund; baade dette Udtryk og *peregrini* kan naturligvis ogsaa betegne Samfund og Personer, der staar helt udenfor den romerske Stat.

4. BORGERSAMFUNDETS OMFANG OG UDVIDELSE.

Oprindelig omfattede det romerske Borgersamfund kun een By, Rom med tilliggende Distrikt. Ved Erobring udvidedes det efterhaanden til tillige at omfatte en Kreds af Byer i Roms Omegn: Municipier og Kolonier. Denne Form for Udvidelse (hvorom nærmere i § 7) ophørte i Hovedsagen med den latinske Krig (338), og fra den Tid af til Forbundsføllekriegen fore-

kom ingen større Udvidelse af Borgersamfundet, men kun Uddeling til enkelte som Belønning. Da Borgeren kun kunde udøve sine politiske Rettigheder i Rom, kunde man kun optage nærliggende Byer i Borgersamfundet. Først Forbundsføllekriegen (90—88) medførte som Resultat, at samtlige frie Indbyggere i Italien og Gallia Cispadana fik romersk Borgerret (*lex Julia* 90, l. *Plautia Papiria* 89; jvfr. Ciceros Tale for Archias). Dog naaedes dette Resultat først efter en Del Vaklen frem og tilbage under de paafølgende Borgerkrige; paa Ciceros Tid staar Sagen fast. — Cæsar gav dernæst Transpadanerne og nogle spanske Byer Borgerret. Under Augustus og de følgende Kejsere fortsattes Bevægelsen, dels ved Uddeling til enkelte eller til hele Byer, dels ved Kolonianlæg til Forsørgelse af Veteraner, hvorved ofte Fremmede samtidig optoges. Caracalla (211—217) gav saa en almindelig Borgerretslov. Overleveringen (Dio Cassius og Ulpian) lader herved samtlige Rigets frie Indbyggere faa Borgerret, og denne Opfattelse har længe været knæsat. Imidlertid har man i græske Papyri fundet Stumper af selve Ediktet, der viser, at *dediticii* fremdeles var udelukket fra Borgerret; hvor meget disse Undtagelser betyder, ved vi ikke, da det ikke er muligt at fastslaa den nøjagtige Betydning af *dediticii* paa denne Tid.

5. BORGERRETTENS VÆSEN.

Vi ser her bort fra de ældste Tider og holder os til Enhedsstatens Forhold. Borgerretten (*civitas*, ikke *ius civitatis*; i visse Forbindelser *caput*) bestaar her i et Indbegreb af Rettigheder og Pligter, der dels angaar Statslivet, dels Privatlivet. De vigtigste af de første er Stemmeretten (*ius suffragii*), hvortil oprindelig paa det nøjeste er knyttet Værnepligten (*militia*), der

ogsaa kan opfattes som en Ret, samt Skattepligten, o: Pligten til at betale Indkomstskat (*tributum*), naar den opkræves. Endvidere Retten til at beklæde Embeder (*ius honorum* er ikke kl. Latin), der dog var underkastet betydelige retlige og faktiske Indskrænkninger. — Af privatretlige Rettigheder er de vigtigste: 1. *conubium*, Retten til at indgaa retsgyldigt Ægteskab, med de deraf følgende Retsvirkninger: *patria potestas* efter romersk Ret, Arveret o. a. 2. *commercium*, Retten til at indgaa Retshandler efter romersk Ret.

Den romerske Borgerret betegner selvfølgelig oprindelig ikke nogen Forret; den er ikke bedre end enhver anden Borgerret, men udtrykker kun, at Romeren i sin egen Stat er bedre stillet end den Fremmede, ligesom denne omvendt i sin Stat er bedre stillet end Romeren. Men med Udviklingen af det romerske Lydrige forandres dette Forhold. Overfor Undersaatterne indtager den romerske Borger som saadan en privilegeret Stilling. I Kraft af sin Stemmeret og Ret til at beklæde Embeder forføjer han over deres Ve og Vel; i Kraft af sin Skattepligt er han fritaget for at betale Skat; thi Indkomstskat krævedes af romerske Borgere kun een Gang (Aar 43 f. Chr.) i Tidsrummet fra 168 f. Chr. til Diocletian. Hvor han færdes i Lydriget, nyder han Beskyttelse efter romersk Ret; han kan kun dømmes efter romerske Love og af romerske Domstole. Over hans Person og Ejendom vaager den romerske Statsholder med særlig Omhu, og tildels som Følge heraf, dels paa Grund af særlige Bestemmelser, er store Dele af Rigets Handel og Omsætning saavel som af Oppebørslen de romerske Borgeres Privilegium.

I det ydre adskiller den romerske Borger sig fra andre ved Navnet og Dragten; dog synes begge Dele, ligesom Sproget, at have været fælles med Latinerne. Ejendommelig for den romerske Navneskik er Dobbeltnavnet: et Fornavn (*praenomen*), der valgtes mellem

en ganske begrænset Kreds (15 à 20 Navne), og Slægtsnavnet (*nomen*) af adjektivisk Form. Hertil føjedes i officiel Titulatur Faderens Fornavn i Gen. m. *filius*; Navnet paa Tribus i Ablativ; endelig i de Slægter, hvor det brugtes, et *cognomen* (*Ser. Sulpicius Q(uinti) f(ilius) Lemonia Rufus*). Kvinder betegnes officielt kun med Gentilnavnet med Tilføjelse af Faderens Navn (med *filia*) eller Mandens (alene i Genitiv). — Togaen er den latinske Stadsdragt; til daglig Brug er den uanvendelig. Den førtes oprindelig ved al offentlig Optræden, ikke blot i Folkeforsamlingen og ved Lege og Fester, men ogsaa naar man blot viste sig paa Gaden. I Rom synes man længe at have holdt strengt herover; ved Borgerrettens Udbredelse over hele Italien maatte det være umuligt at gennemføre Skikken for hele Borgersamfundets vedkommende. Endnu August søgte at gennemføre Skikken ved Lege og i Folkeforsamlinger. Med Pøbelens Tiltagen gik Togaen ogsaa i Rom mere og mere af Brug i de lavere Klasser og efterhaanden ogsaa i de højere; tilsidst var den alene Stadsdragt for Embedsmænd og de højeste Stænder, for Clienter ved Morgenopvartningen og for afdøde ved deres Begravelse. — I Krigen bæres ligeledes en bestemt foreskreven Uniform (*sagum*).

6. BORGERRETTENS ERHVERVELSE OG TAB.

Borgerretten kan i den Tid, om hvilken vi har sikker Kundskab, kun erhverves paa følgende Maade:

1. Ved Fødsel i retmæssigt Ægteskab af Borger og Borgerinde; Barnet følger derved Faderens specielle Stilling, hvilket er af Vigtighed efter Indførelsen af *conubium* mellem Patriciere og Plebejere. — Ved Fødsel udenfor et efter romersk Lov gyldigt Ægte-

skab gjaldt som Regel, at Barnet fik Moderens retlige Stilling (*partus ventrem sequitur*). Dog ændredes dette tildels ved senere Lov.

2. Ved Lov. Saaledes optoges hele Byer, f. Eks. ved Forbundsfællekrigen (se ogsaa under § 7). Enkelte Mænd optoges hyppig under den Form, at det ved Lov tillodes Anlæggerne af en Koloni eller en Feltherre at give et vist Antal Fremmede romersk Borgerret. Saaledes fik Digteren Ennius romersk Borgerret af M. Fulvius Nobilior. — Kejseren kunde meddele Borgerret.

3. Ved Frigivelse. Se § 16.

4. Latinerne havde under visse Forhold Adgang til at erhverve romersk Borgerret. Se § 9.

Den nyoptagne Borger blev, siden Patricierne havde afsluttet sig som en ren Fødselsadel, altid Plebejer.

Borgerretten kunde man ikke frasige sig, ej heller kendes Tab af Borgerret som Straf alene for sig. Derimod kunde den mistes paa følgende Maader:

1. Overgang til et andet Borgersamfund. Efter ældre romersk Ret kunde ingen paa een Gang tilhøre to Borgersamfund; fornemme Romere maatte derfor i Republikkens Tid afslaa selv græsk Æresborgerskab. I Kejsertiden ændredes dette. — Af praktisk Betydning er denne Regel ved Anlægget af latinske Kolonier, hvori fattige Borgere kunde lade sig indskrive eller endog blive tvunget til at lade sig indskrive; de blev da *Latini*.

2. *Exilium*. Som lovbestemt Straf anvendes Landsforvisning først i Republikkens sidste Tid; derimod forekom frivillig Landflygtighed tidlig som Middel til at unddrage sig Dødsfældelse eller Straf. Exilet er i dette Tilfælde i og for sig kun en Bortrejse som enhver anden; den retlige Virkning er ikke knyttet til Bortrejsen fra Rom, men til den regelmæssig paafølgende Folkebeslutning med *aquae et ignis interdictio*, der medførte Tab af Borgerret. I Kejsertiden havde Deportation samme Virkning.

3. Salg som Slave til Udlandet. Anvendtes i ældre Tid mod Borgere, der deserterede eller unddrog sig Census eller Krigstjeneste. — Herhen hører ogsaa Udlevering til Fjenden (som efter Slaget ved de Caudinske Passer).

4. Visse Straffe, nemlig *damnatio ad bestias* eller *in metalla*. Kun i Kejsertiden.

Ved Krigs- og Gældsfangenskab suspenderedes Borgerretten; ved Tilbagevenden indtræder den atter. Denne Genindtræden af Borgerretten kaldes *postliminium*.

Ethvert Tab af eller Indskrænkning i Borgerretten kaldes *deminutio capitis*.

7. CIVITAS SINE SUFFRAGIO.

Den ældste kendte Form for romersk Erobring var den, at de overvundne, efter en formelig *deditio*, blev flyttet til Rom og optaget i det romerske Borgersamfund som mindreberettigede Borgere. Nogen Adskillelse mellem disse Borgeres og Plebejernes Stilling gør vore Kilder ikke. Senere kom den Skik op at lade den erobrede By bestaa som Kommune, men gøre Indbyggerne til romerske Borgere uden Stemmeret. Undertiden kombineredes dette med, at der bosattes en fast Garnison af romerske Borgere med Familie i den undervungne By, der maatte afgive en Del af sit Territorium til deres Underhold. I saa Fald kaldtes Byen *colonia*, ellers *municipium*, der ogsaa bruges som Fællesbenævnelse. I Tidens Løb fik alle Indbyggerne af Municipiet eller Kolonien fuld romersk Borgerret. Dette er Oprindelsen til den Kreds af romerske Kommuner omkring Rom, der sammen med Hovedstaden udgør det romerske Borgerskab indtil Forbundsfællekrigen (§ 4).

Hvornaar denne Skik er begyndt, kan ikke angives; efter senere romersk Sprogbrug, hvori Listerne over

Borgere uden Stemmeret kaldes *Caeritum tabulae*, har man antaget, at Caere var det ældste Tilfælde; men det stemmer ikke med Overleveringen om Caere. Andre mener derfor, at Betegnelsen stammer fra, at Censorerne lod de Borgere, der havde mistet deres Stemmeret, indskrive i Caere som det nærmeste Borgersamfund uden Stemmeret. De sidste Eksempler falder ikke længe efter Afslutningen af den latinske Krig (det sidste 290); fra den Tid af optoges overvundne Byer ikke i Borgersamfundet. Skikkens Ælde er Grunden til, at den er misforstaaet i Overleveringen, hvor det vigtige *sine suffragio* ofte er udeladt og allehaande Ræsonnementer anstilles for at forklare, at Romerne behandlede de overvundne saa mildt. — Det sidste overleverede Eksempel paa Meddelelse af Stemmeret til saadanne Byer er fra 188 (Arpinum); det er dog næppe i Virkeligheden det sidste.

Fælles for alle *cives sine suffragio* var det, at de maatte bære den romerske Borgers Byrder: Skatte og Værnepligt, uden at have Del i hans politiske Rettigheder; de var derfor heller ikke indskrevet i Tribus, men bliver det først ved deres Optagelse i fuld Borgerret. Privatretlig kunde deres Stilling ordnes forskellig; ligesaa i Henseende til kommunal Selvstændighed. De fleste af dem har faaet sendt en *praefectus iure discundo* fra Rom, hvoraft senere Benævnelsen *praefecturae* paa Municipier af lignende Stilling.

Med Oprettelsen af det første romerske Municipium er det afgørende Skridt gjort paa en Bane, der lidt efter lidt maatte føre bort fra den gamle Bystat og over i den moderne Rigsforfatning. Bystatens Begreb er Identitet af Stat og Kommune; en Bystat af flere Kommuner er en Selvmodsigelse. Det er dette selvmodsigende Forhold, der opstod i Rom ved Oprettelsen af romerske Borgersamfund udenfor Rom, som i den flg. § nærmere skal betragtes.

8. BORGERE I KOMMUNER UDENFOR ROM.

Det er i retlig Henseende ligegyldigt, om en romersk Borger er hjemmehørende i selve Rom eller i en Borgerkommune udenfor Rom (Municipium, Koloni eller Præfektur). Alle politiske og private Rettigheder tilkommer Municipalborgeren ganske i samme Udstrækning som den i Rom hjemmehørende Borger. Da de politiske Rettigheder kun kunde udøves i selve Rom, og her faldt sammen med de kommunale, fremkom herved den Anomali, at Municipalborgeren paa en Maade er Borger i to Kommuner. Naar han i Rom deltager i Valget af de romerske Embedsmænd, vælger han dermed paa een Gang Rigets og Byen Roms Øvrighed. I sin egen Kommune vælger han desuden sin kommunale Øvrighed. Nogen Ulempe ved dette Forhold synes man ikke at have følt.

Faktisk var ifølge Sagens Natur den Borger, der boede i Rom, gunstigere stillet med Hensyn til Udøvelsen af sine politiske Rettigheder end Municipalborgeren. Borgere i de fjerne Kolonier, der anlagdes efter den anden puniske Krig, var endog faktisk (ikke retlig) udelukket fra Deltagelse i Roms politiske Liv. Det samme maatte gælde den allerstørste Del af Italiens Befolkning, efterat den ved Forbundsføllekriegen havde faaet Borgerret. Og selv Indbyggerne i de gamle Municipier, der alle laa i Roms Nærhed, var ialtfald i den senere, urolige Tid meget ofte udelukket fra at gøre deres Ret gældende; det hændte ofte, at en ansat Folkeforsamling udsattes, o. l. I Republikkens sidste Aartier, da Rom var blevet en Storstad, var Folkeforsamlingen i Virkeligheden i Hænderne paa Roms Pøbel, og Borgerskabets store Masse uden direkte politisk Indflydelse.

Denne Tilstand var i Længden uholdbar, og der gjor-

des Ende paa den paa den eneste Maade, hvorpaa dette efter Oldtidens Begreber kunde ske: ved Eneherrredømskets Indførelse. Først Kejserdømmet hæver Republikkens Kompromis mellem Bystat og Rigsforfatning. Langsomt og gradvis glider det hele Rige ind under Kejserens af ingen bestemt Lokalitet afhængige Styrelse, og Byen Rom synker ned til at blive en Kommune som enhver anden. Først da dette er gennemført, er Bystaten fuldstændig ophævet og Rigsforfatningen traadt i Kraft i sin Renhed.

Fremstillingen af Municipiernes kommunale Forfatning hører hjemme under Statsforvaltningen og forbigaas derfor her.

9. DE FORSKELLIGE KLASSER AF PEREGRINI; LATINI; SOCII.

Den frie Befolkning i Romerriget udenfor Borgerne kaldes med fælles Navn *peregrini*. Disse falder atter efter deres Forhold til Rom i flere Klasser. De kan være forbundne (*socii*) eller paa anden Maade have bevaret en vis paa Traktat grundet Selvstændighed (*civitates liberae et foederatae*); eller de kan være undertvungne uden Forbund, ved *deditio*, og kaldes da *dediticii*; deres Stilling er ensidigt bestemt af Rom, uden *foedus*, men kan iøvrigt være højst forskellig. Dertil hører Hovedmassen af Provinskommunerne.

Imellem disse *peregrini* er der en særegen Klasse, der staar i et nærmere Forhold til Borgerne end de andre: *Latinerne*. Alle de latinske Stæder udgjorde et religiøst Forbund med en fælles Forbundsfest, *Latiar*. Oprindeligt stod Alba i Spidsen for dette Forbund, men da denne Stat var blevet underlagt Rom, gik samtidig Ledelsen over til denne Stad, dog saaledes, at Festerne stadig afholdtes paa Albas gamle Territorium. Tidlig

tiltvang Rom sig ogsaa et politisk Hegemoni over de andre Byer, men da den galliske Katastrofe havde rystet Roms Overmagt, dannedes et politisk Latinerforbund uden om og til Dels rettet imod Rom. Da ingen af Parterne følte sig Modstanderne voksne, sluttedes en Alliance mellem Rom og Latinerforbundet (*foedus Cassianum*) paa lige Vilkaar med skiftende Overkommando i Krig. Da Rom atter kom til Kræfter, sprængte det Forbundet ved Latinerkrigen 340—38 og sluttede dernæst Særforbund med hver enkelt By.

Disse Forbundsfæller, der var berøvet deres yare, men bevarede deres indre politiske Selvstændighed, vedblev ogsaa efter det større romerske Forbundsriges Dannelse (i 3. Aarh.) at indtage en privilegeret Stilling. Denne Kreds af Stæder udvidedes i det 3. og Beg. af 2. Aarh. ved Anlægget af de latinske Kolonier, o: af Rom anlagte, men ved Latinere befolkede, faste Pladser, der tjente til Sikring af det romerske Forbundsriget. Disse fik i det væsentlige samme Ret som de gamle latinske Byer og udgjorde i Forening med dem *nomen Latinum* (i senere Betydning, til Forskel fra det gamle Latinerforbund); det hele romerske Forbundsriget betegnes herefter korrekt *socii nomenque Latinum*. Ved Forbundsfællekrigen gik de latinske Stæder, ligesom de øvrige *socii*, op i det romerske Borgerskab.

Latinernes Privilegier er følgende:

1. Adgang til at optage romersk Borgerskab. — En Latiner, der havde beklædt en Øvrighedspost i sin egen By, kunde derefter vælge, om han vilde være romersk Borger eller vedblive at være Latiner. Ligeledes kunde en Latiner, der med Held havde gennemført en Anklage *repetundarum*, lade sig indskrive som romersk Borger. Endelig fandtes ialtfald i ældre Tid den Bestemmelse, at en Latiner, der flyttede til Rom, men efterlod sig Afkom hjemme, kunde lade sig indskrive som romersk Borger. (Dette er aabenbart Mod-

stykket til den Bestemmelse, der tillod Romerne at lade sig optage i en latinsk Koloni, jvfr. § 6. Nærmere om hele dette Forhold i Mommsens Statsret III, 1, S. 635 ff.)

2. Stemmeret i den romerske Folkeforsamling. Samtlige Latinere havde Ret til at deltage i Afstemningen i den romerske Folkeforsamling, dog kun i en enkelt Tribus, der udtoges ved Lod ved hver Afstemning. Politisk Betydning havde denne Ret ikke; men det var et Æresfortrin, der skarpt adskilte Latinerne fra de andre *socii*.

3. Om Latinerne havde *conubium* er omstridt; det synes nu almindelig antaget, at de ikke havde det. At ialtfald nogle af dem havde *commercium*, er sikkert, og sandsynligvis havde de det alle.

Efterat Latinerne ved Forbundsføllekriegen havde faaet Borgerret, skabte man i visse Tilfælde en kunstig Latinitas, dels ved at give hele Kommuner latinsk Ret (*ius Latii*; saaledes Gallia transpadana i 89), dels ved at lade visse Frigivne blive Latinere istedetfor Borgere (se § 16). Enkelthederne herom har kun juridisk Interesse.

De øvrige *socii* havde ligesom Latinerne indre Selvstændighed, men ingen saadanne personlige Rettigheder, der kunde nærme dem til det romerske Borgersamfund. Nogen fælles Benævnelse for deres Retsstilling analog med *ius Latii* for Latinerne haves ikke. (Ved *ius Italicum* forstaas i Kejsertiden en Ret, der angaar Grundejendom, idet der for denne bestod særegne Regler i Italien: den var Genstand for *commercium* efter romersk Ret og fritaget for Grundskat.)

K a p. 2.

Klasser og Afdelinger blandt Borgerne.

10. PATRICIERE, CLIENTER OG PLEBEJERE.

I den ældste Tid bestod der i Rom en skap Adskillelse mellem en Klasse fuldt berettigede og en Klasse mindre berettigede Borgere. De første kaldes *patricii*, ofte ogsaa *patres*, dog mest naar der tænkes paa deres Repræsentanter i Senatet. De opfattes af de gamle som en Arveadel, hvis Stammefædre var valgt af Kongerne.

Patricierne var inddelt i *gentes*, Slægter, der holdtes sammen ved Dogmet om fælles Afstamning, ved fælles Navn og fælles Cultus (*sacra gentilicia*). Til Gentilitetsforholdet knyttede sig visse private Rettigheder, navnlig Arveret og Ret til Formynderskab i Tilfælde af, at der ikke fandtes nærmere Slægtninge. Slægterne var atter lagt sammen til Curier (se § 11). Hvor der i ældre Tid omtales Optagelse af Patriciere, er det altid en hel *gens*, der optages, aldrig en enkelt Mand. Saaledes skal patriciske Slægter være optaget i stort Antal af Tarquinius Priscus, hvorved fremkom Adskillelsen mellem ældre og yngre Slægter (*gentes maiores* og *minores*). I Republikkens Begyndelse skal den Claudiske Slægt være indvandret fra Sabinerlandet. Fra da af skal Pa-